

DUMITRU POPOIU, PhD Candidate
Department of Theology
University Bucarest

NOICA ȘI ELIADE – PRIETENIE DE O VIAȚĂ
ÎN SLUJBA CULTURII

Abstract

The Year 2007 means for the Romanian culture the celebration of a century since the greatest historian of religions, Mircea Eliade has born and also, 20 years since his good friend, the philosopher Constantin Noica died. That's why nowadays the researches concerning their lifelong relationship made a lot of people to write, to analyze and to try to understand the Romanian Cultural movement in which the two have been activated.

The Romanian Legionnaire Movement was for Eliade's and Noica's generation not only an extreme(ist) protest form against the political crisis, but also a creative group having as its purpose to transform the Romanian culture into an universal valuable one. For Eliade it was not enough to publish in Romanian some translated works from West, but to re-evaluate the national heritage. Noica agreed him indeed, sustaining his arguments into the philosophical field, living his own beliefs into an original way, trying to resist to the communist system from inside of it, and trying to create a veritable Romanian school of ideas. Their letters, their commentaries made one upon another's works, all sustained a special kind of friendship, a cultural and creative one: making Romania to be known by the people into the space of ideas.

Actualitatea culturală românească celebrează în 2007 două evenimente de răsunset: centenarul de la nașterea lui Mircea Eliade și douăzeci de ani de la trecerea în eternitate a filosofului Constantin Noica. Cele două personalități au marcat într-o măsură greu de egalat evoluția culturii românești contemporane, fiind "părinții spirituali", aș spune, ai generațiilor noastre. Nimeni dintre cei care-și arogă astăzi pretenția unui minimum de cultură nu se poate să nu fi citit cel puțin *Jurnalul de la Păltiniș*, care prezintă ultimii ani de viață ai lui Noica, sau *Jurnalul de idei și Sentimentul românesc al ființei*, cum în aceeași măsură nu se poate să nu fi trecut peste *Istoria credinței și ideilor religioase*, *Sacrul și profanul* sau *Mitul eternei reînțoarceri*, operele de căpătâi ale aventurierului spiritului, așa cum îl numea deseori Noica pe prietenul său din exil, Mircea Eliade. De aceea este bine de știut ce anume le-a animat prietenia lor de-o viață, cu toate că după doar zece ani de când s-au cunoscut, au fost despărțiți de un regim represiv și opus viziunii lor culturale, nemaiputându-se întâlni apoi decât de două ori, pentru câteva zile.

Ceea ce i-a unit pe cei doi mari oameni de cultură români a fost fără doar și poate dorința nestăvilită de a nu lăsa pradă devenirii spiritul românesc pe care îl simțeau viu, dornic de a spune ceva pentru cultura omenirii întregi. De aici a izvorât și sprijinul, criticile și îndemmurile pe care fiecare le-a acordat celuilalt, menite să zidească temelia unei culturi văzute nu în pesimismul cioranian al lui "a fost să fie", ci mai degrabă în viziunea pozitivă noiciană a lui "ar fi să fie".

Anii '30

Eliade și Noica se cunoșteau cel mai probabil din 1925, singurul an în care amândoi erau elevii aceluiași liceu, „Spiru Haret”. Totuși, prietenia lor se leagă abia după ce Eliade, întors din India, de unde începuse corespondența cu mai tânărul său „admirator”, în 1931, începuse să țină conferințe la Radio și la Universitate. În *Memoriile* sale, Eliade evocă momentul primei întâlniri semnificative a celor doi, probabil în 1932, când, după terminarea unei astfel de prelegeri, Noica îl întâmpină la ieșire: „Mi-a atras atenția, cu zâmbetul lui pe jumătate blând, pe jumătate ironic, că pronunțasem greșit anumite cuvinte; [...] Pe Noica îl știam de mult, din liceu. Dar, cum eram cu trei sau patru ani mai în vârstă (el intrase la Universitate în toamna când eu plecam spre India) nu apucasem încă să ne împrietenim. Îmi scrisese câteva scrisori la Calcutta, care mă entuziasmaseră. Băiatul sfios pe care-l lăsasem la plecare se maturizase neașteptat de repede.” În continuare descrie modul în care Noica și-a început cariera, trecând peste un an de viață „mondenă” și apoi pornind serios munca de cercetare a filosofilor. La această întâlnire, „venise însoțit de un coleg de Universitate, un tânăr din Sibiu, blond, cu părul zburlit pe frunte, Emil Cioran. Îmi aduc aminte că i-am revăzut curând, în primăvara aceea, la mine în mansardă, împreună cu alți prieteni”¹. Cu siguranță, aceste întâlniri deloc rare l-au impresionat pe Noica, unul dintre personajele cheie în discuțiile care pendulau de la filosofie la literatură și de la istorie la religie. Intervievat de Mircea Handoca, Noica își amintește, cu o bucurie rar lăsată să se întrevadă, anii aceștia, spunând despre Eliade că „este omul cel mai fascinant pe care mi-a fost dat să-l întâlnesc în viață și cel mai sportiv [...] Eliade edifica. Oricine ieșea sportiv din întâlnirile cu el, iar pozitivul naturii sale spirituale s-a ridicat, astăzi, până la a valorifica și a da un sens plin tuturor credințelor și aventurilor spirituale autentice ale umanității...”²

Chiar în același an, 1932 se înființează cercul Criterion în interiorul căruia, pe lângă germenii legionarismului atât de mult discutat azi (și despre care nu vom menționa decât în treacăt, nefiind subiectul studiului de față) s-a întezit spiritul de concurență spirituală între membrii tinerei generații, dornici de o reînnoire și de eliberare din limitele trasate de „garda veche”; Mihail Polihroniade, Haig Aterian, Mircea Eliade, Constantin Noica, Mihail Sebastian sunt cei mai cunoscuți dintre „criterioniștii” reuniți în jurul lui Nae Ionescu, dornici de o reînviere culturală a României. Generația nouă voia să facă dintr-o „cultură minoră” cum era considerată cultura românească, una care să fie remarcată de întreaga lume prin exploatarea șansei de a fi legătura dintre rațiunea Occidentului și spiritualitatea Orientului.

Prietenia ce se va lega între Eliade și Noica se răsfrânge, fără doar și poate, în primul rând asupra operelor acestora. Publicistica din anii tinereții celor doi este uriașă și dovedește o sete creatoare rarismă. De fiecare dată când unul dintre ei scrie vreun articol în una dintre revistele vremii sau publică opere literare sau științifice, celălalt îl completează, îi argumentează ideile enunțate, neuitând de critica nelipsită de remarci constructive.

Primele opere literare ale lui Eliade nu au fost foarte gustate de intelectualitatea vremii, generația bătrână fiind cea care aducea cele mai virulente obiecții ineditul sau ma mult, „indecența” tinerilor scriitori. De fiecare dată, Noica sare în sprijinul său, aruncând o lumină peste universul nevăzut al prietenului său. Cu o lună înainte de publicarea romanului *Isabel și apele diavolului*, Noica publică un articol în *Vremea* în care îl înfățișează pe Eliade

¹ Mircea Eliade, *Memorii* (1907-1960), ediție revăzută și indice de Mircea Handoca, Editura Humanitas, București, 2004, pp. 225-226.

² Convorbire a lui Mircea Handoca cu Constantin Noica, realizată în octombrie 1981, publicată pe site-ul: <http://autori.humanitas.ro/eliade/despre2.php?tid=4>, 27-03-2007.

drept un deschizător de drumuri pentru noua generație: scrie cu „nerv și dispoziție”, înțelegând aventura spirituală ca mijloc de creație³. Notele măgulitoare de aici nu exclud însă și o critică aspră. Nu agreează la fel de mult *Întorcerea din Rai*, publicată în 1934, spunând că Eliade „nu reușește, nici măcar involuntar, să dea peste o formulă de roman” care „nu reușesc să se închege” decât la sfârșit. Spirit pătrunzător și sobru, Noica mai critică „liniile mari” ce caracterizează noua producție literară, pe care o consideră totuși, „cartea unui om prodigios”⁴. Neacceptându-i lui Eliade valoarea literară exclusivă, într-un alt articol⁵ îi pune în balanță calitățile de romancier cu cele științifice, înclinând către a doua categorie, considerând că „literatura rămâne păcat față de gând... Eliade a păcătuțit prin literatură ca să se odihnească sau să se distreze...” Noica vedea întorcerea prietenului său către filosofie și „lucruri serioase” ca un lucru inevitabil și de dorit, mai ales că în țară articolele științifice ale acestuia erau ignorate chiar din pricina pretențiilor de a fi și romancier în același timp.

În urma lecturii *Huliganilor*, roman apărut în 1934, Noica îi adresează o scrisoare critică⁶ dar pertinentă prietenului său, dându-i sfaturi de ordin stilistic și nu numai. Deja intimi, cei doi își împărtășeau din scrieri, de fiecare dată Noica fiind un aprig critic, fără a cădea însă în polemica deseori exagerată a generației sale: „Acum, când trecerea anilor a nivelat mica noastră diferență de vârstă, spune el, interesul meu față de un om care a lăsat urme adânci în viața mea s-a complicat cu o prietenie dintre cele mai calde...” *Huliganii* reprezintă de fapt, așa cum crede Noica, un debut, pentru că producția eliadiană de până atunci, deși „interesantă și copleșitoare”, este imperfectă fiind mult prea vizibil marcată de referințele autobiografice. Nu uită să-l atenționeze pe Eliade nici de greșelile de ordin gramatical, de altfel destul de numeroase, dar nici de cele de ordin stilistic, reproșându-i: „nu cizelezi bine frazele, nu rotunjești o situație, nu echilibrezi bine, nu dozezi bine”. Totuși, *Huliganii* nu mai e literatură accidentală, ca *Maitreyi*, iar obiecțiile făcute nu pun la îndoială valoarea romanului. Deși insista până atunci ca Eliade să nu se mai ocupe de literatură ci să se întoarcă la filosofie unde ar face carieră, în urma lecturii acestui nou roman, Noica îi recunoaște valoarea literară și posibilitățile creatoare care nu se reduc strict la cercetarea științifică.

În 1934 Constantin Noica publică prima sa carte, *Mathesis sau bucuriile simple*, care se bucură de un mare succes, fiind premiată alături de *Nu* a lui Eugen Ionescu și *Pe culmile disperării* a lui Emil Cioran pentru debut literar. Cărțulia de o sută de pagini nu rămâne fără ecou în revistele literare ale vremii. Eliade îl caracterizează cu această ocazie pe Noica în termeni foarte măgulitori: „Eruđit fără să fie pedant, pătrunzător fără să fie cazuist, pasionat fără să fie liric, Constantin Noica se distinge [...] și prin limba literară în care scrie. Mănuiește tot atât de sigur demonstrația logică pe cât de discret precizează nuanțele pasiunilor”⁷. De altfel, oriunde mai amintește de el în lucrările sale, Eliade nu conținește să-i

³ Constantin Noica, *Cel dintâi roman al lui Mircea Eliade*, publicat în *Vremea*, an II, nr. 92, 5 dec. 1929, reprodus în *Dosarul Eliade IV*, ediție îngrijită de Mircea Handoca, Editura Curtea Veche, 2000, pp. 7-8.

⁴ C. Noica, *Întorcerea din Rai*, publicat în *Convorbiri literare*, februarie 1934, reprodus în *Dosarul Eliade IV*, pp. 75-76.

⁵ C. Noica, *Opera. Introducere la biografie*, articol publicat în *Litere*, nr 2, iunie-septembrie 1934, reprodus în volumul *Moartea omului de mâine – publicistică III-* sub îngrijirea lui Marin Diaconu, Editura Humanitas, 2004, pp. 78-79.

⁶ Scrisoare din 17 dec 1935, publicată în *Dosarul Eliade IV*, pp. 200-204.

⁷ M. Eliade, *Regulae ad directionem ingenii*, articol publicat în *Vremea*, an VIII, 29 septembrie 1935, citat reprodus de Mircea Handoca în prefața volumului antologic *Constantin Noica - Istoricitate și eternitate*, Editura Capricorn, București, 1990, p. 17.

aducă laude pentru calitățile sale, între care la loc de cinste se numără echilibrul maturității și critica profesionistă. Spre deosebire de prietenul său, Eliade însă nu îl critică nicidecum, ceea ce este un lucru neobișnuit, bineștiut fiind caracterul scrierilor sale de tinerețe, care l-au făcut cunoscut tocmai din cauza acidității criticilor.

Prima versiune a tezei de licență a lui Mircea Eliade apare în 1936, sub titlul: *Yoga. Essai sur les origines de la mystique indienne*, fiind prima operă științifică românească despre filosofia orientală (deși tipărită în franceză). După ani în care se remarcase în special prin opera sa literară, deși articolele științifice nu lipseau, Eliade nu are prea mare succes ca filosof al culturii, așa cum îi plăcea lui Noica să îl catalogheze, dat fiind caracterul „exotic” al cercetării. În *Memorii*⁸, autorul își amintește de faptul că nici cei de dreapta nu vedeau cu ochi buni o lucrare care „nu se ocupa de realitățile românești”, nici cei de stânga, pentru că ea era scrisă de asistentul lui Nae Ionescu și colaborator al „Cuvântului”. „Această reacțiune l-a indignat pe Constantin Noica și l-a făcut să scrie articolul din „Revista Fundației Regale”: *Yoga și autorul ei*⁹. *Noica invita criticii și gazetarii români să se ocupe exclusiv de producția mea literară și eseistică, adăugând că opera mea de orientalist și istoric al religiilor le este și le va rămâne inaccesibilă [...] și îi dojenea, în felul lui inimitabil, că încearcă să judece Yoga cu bruma de „experiență indiană pe care o dobândiseră citind Maitreyi”. Era încă o ilustrație a celebrului lui adagio că „nu știm decât ceea ce am învățat”. În articolul acesta Noica îl vede pe Eliade ca filosof al culturii, pornind în demersul său nu de la Aristotel sau Kant cum au făcut unii, ci de la filosofia și metafizica indiană care este la fel de validă ca și cea apuseană, mai cunoscută la noi, iar rezultatele cercetării lui interesează atât filosofia culturii, cât și istoria și filosofia religiilor.*

Scandalul cel mai mare în jurul operei lui Eliade s-au iscat atunci când acesta a publicat un nou roman fantastic, *Domnișoara Christina*, care și-a dobândit repede admiratori și detractori. Acuzat în presă de pornografie literară, în cele din urmă este destituit din funcția de asistent onorific pe care o deținea la Universitatea din București, pentru coruperea tinerilor. Noica va publica trei articole referitoare la acest scandal, în care declară că invidiază „nedreptatea frumoasă” care i s-a făcut lui Eliade prin alungarea sa de la catedră și sfătuiește pe acesta să își pună în acțiune dorința de a scrie o monografie a operei lui Iorga, pe care îl îndrăgea atât de mult, dar care, paradoxal, era cel care pornise șirul acuzațiilor de imoralitate.¹⁰ Erudiția lui Eliade este una admirabilă, spune Noica, pentru că dacă acesta era în liceu corijent, el a ajuns în cele din urmă un erudit (ca și în cazul lui Eminescu), ceea ce duce la întrebarea dacă nu cumva sistemul educațional de la noi ar trebui revizuit. El chiar atacă generația bătrână, care contestă și acum operele celor tineri ce nu mai urmează neapărat același tipar ca în vechime. Astfel, dacă cineva nu se ocupă de Platon sau Kant riscă să fie considerat un diletant. Eliade nu are numai vocația și pregătirea de erudit, conchide Noica, ci și voința unuia care refuză cu încăpățănare să se rezume numai la un domeniu. În contrast cu pornografia literară de care e acuzat, tânărul erudit practică o asceză culturală foarte aspră¹¹, care ar fi un bun exemplu de dăruire pentru orice tânăr.

Atitudinea eliadiană de a scrie cu orice preț, chiar dacă uneori într-o manieră mai puțin inspirată, e remarcată de Noica atunci când compară genialitatea cu seriozitatea. Eliade

⁸ M. Eliade, *Memorii*, p. 310.

⁹ C. Noica, *Yoga și autorul ei*, articol în *Revista fundațiilor regale*, 1 ianuarie 1937, reprodus în volumul *Moartea omului de mâine – publicistică III-* ed. cit., pp. 281-287.

¹⁰ C. Noica, *Rânduri despre un pornograf*, articol în *Vremea*, An X, nr. 492, 20 iunie 1937, republicat în *Moartea omului de mâine...*, ed. cit., pp. 325-326.

¹¹ C. Noica, *Mircea Eliade erudit*, articol în *Vremea*, același număr, republicat în *Moartea omului de mâine...*, ed. cit., pp. 327-329.

nu urmează ideea formelor fără fond a lui Maiorescu, care susținea că „celula românească nu rezistă”, pentru că de fapt românul încă „n-a fost pus la muncă”, are nevoie de materiale și condiții pentru a produce opere valoroase. Acestea nu pot apărea din senin, ci e nevoie de exercițiu¹². De aceea sunt de preferat seriozității lui Maiorescu vorbele lui Heliade Rădulescu: „scrieți băieți, numai scrieți!”, pentru că așa se încurajează genialitatea.

Anul 1938 desparte pe cei doi prieteni și le limitează colaborarea în periodicele vremii. Eliade va reîncepe în toamnă cursurile la Universitate, unde este întâmpinat cu ovații¹³, dar pentru scurt timp, pentru că are loc instaurarea dictaturii carliste, cenzura presei și începutul prigoanei legionarilor. Implicit, Eliade este vizat ca legionar, fiind discipolul lui Nae Ionescu, iar în 14 iulie e arestat și deportat într-un lagăr la Miercurea Ciuc. Boala îi salvează, Eliade fiind internat într-un spital din Moroieni, de unde este eliberat. De acum începe însă „greul” pentru că nemaivând slujba de la Universitate, banii din articolele publicate nu mai erau de ajuns pentru viața zilnică și începe să scrie „la comandă” pentru diverse edituri. La 15 martie 1940 Nae Ionescu moare și în scurt timp Eliade este numit legat cultural pe lângă ambasada română de la Londra. Pe 16 aprilie acesta va pleca din țară pentru a nu mai reveni niciodată.

Noica se află departe de scandalurile și teroarea acelei perioade, fiind din 1938 într-un stagiul de un an la Paris pentru pregătirea tezei de doctorat. Dealtfel implicarea sa în scandalurile politice ale vremii era nulă. Totuși, nedreptatea asasinatului lui Codreanu din noiembrie îl face să trimită de la Paris o telegramă către șefii mișcării, anunțându-și adeziunea la partid (Eliade era membru destul de activ al aceleiași grupări de prin 1936), iar când se întoarce în țară, după ce își susține teza de doctorat, intitulată *Schiță pentru istoria lui cum e cu puțință ceva nou* (mai 1940) începe să scrie în favoarea mișcării legionare. În intervalul septembrie-octombrie 1940, Noica este redactorul-șef al revistei *Buna Vestire* de extremă dreaptă în care scrie 19 articole cu conținut pro-legionar. În octombrie 1940 e numit referent de filosofie la Institutul Româno-German din Berlin și când, în 27 noiembrie Nicolae Iorga este asasinat de către legionari, Noica se pare că ar fi avut intenția de a trimite o telegramă către Horia Sima pentru a anunța retragerea din mișcare, dar nu își duce intenția până la capăt.

Războiul în care România intră din toamna anului 1940 îi găsește pe cei doi prieteni departe: Eliade părăsește Anglia și merge în Portugalia, unde deține aceeași funcție de atașat cultural pe lângă ambasadă până la sfârșitul războiului, în timp ce Noica, revenit la București în 1941, din fericire este declarat inapt pentru luptă (îi fusese extirpat un rinichi în 1935), nefiind astfel înrolat. Singurele contacte dintre Eliade și Noica din perioada războiului ne parvin din corespondența păstrată.

Exilul

¹² C. Noica, *Genialitate și seriozitate*, articol în *Credința*, an II, nr. 270 din 25 octombrie 1934, ca răspuns la articolul lui Eliade, *Nu rezistă celula?* din 21 octombrie 1934, republicat în *Moartea omului de mâine...*, ed. cit., pp. 143-144.

¹³ C. Noica, în interviul acordat lui Mircea Handoca în octombrie 1980 face un portret lui Eliade aflat la catedră: „În ce privește pe Eliade conferențiarul, el transmitea, ca în orice convorbire, acea fervoare a spiritului pe care n-am întâlnit-o la nimeni și care... sunt sigur, date fiind succesele sale în străinătate — îl va fi însoțit toată viața. Nu era un om: era un blând incendiu, care, iată, a venit să încălzească inimile și cugetele lumii intelectuale, pretențioase dar atât de reci, din Apusul apropiat și îndepărtat”. Interviul este publicat pe site-ul: <http://autori.humanitas.ro/eliade/despre2.php?tid=4>

Nu se gândea Eliade că atunci când se afla pe peronul Gării de Nord, în septembrie 1940, în drum spre Londra, își vedea pentru ultima dată țara. Cauzele pentru care acceptase plecarea din țară erau strict cele economice, așa cum amintește într-o scrisoare adresată lui Noica în 21 martie 1943: „am sacrificat pentru banii de buzunar pe care-i am din 1940 prezența mea alături de voi în evenimentele esențiale ale neamului...”¹⁴ Aflat departe de țară, nu se simte în largul lui, fiind obișnuit să fie părtaș la toate schimbările ce au loc în cultura și societatea românească. Pentru acest motiv chiar se compară cu un dezertor, neputând însă face nimic și pentru că soluția cererii sale de a se întoarce în țară și înrolarea i se par a fi doar „gesturi bune de ziar”, singurul lucru care-i rămâne este să scrie, probabil cea mai bună modalitate de a se sustrage istoriei tulburi prin cufundarea într-o lume a creației: „În fața avalanșei de pesimism și moarte pe care o simt amenințându-mă, mă apăr după cum ai văzut mai sus. Cel puțin, dacă ne va fi scris să ne prăbușim, să ne prăbușim creînd. E singurul nostru mijloc de a ne desolidariza de demența colectivă din jurul nostru”¹⁵

Tulburarea lui Eliade contrastează cu calmul noician. Rămas în țară, deși în plin război, el găsește o mulțime de lucruri pozitive de împărtășit prietenului său care, deși într-o țară neutră, purta în sine un război. Scrisorile trimise de Noica îi aduc exilatului Eliade bucurie și liniște. În 21 septembrie 1941 acesta răspunde, scriindu-i că „scrisorile tale au întotdeauna asupra-mi o influență liniștitoare și stnică totodată. În „apexul” unei grozave crize morale – când trebuia încă o dată să aleg între coherența cu mine însumi și dezastru – ai venit tu, cu atâtea vești bune: copilul care ți se va naște, cercul N. I., cărțile pe care le publici, etc. Inutil să-ți mai mulțumesc. Nici nu bănuiești cât îți darorește generația mea – știindu-te ferm pe aceeași poziție...”¹⁶

Eliade nu se sfiește să îi dea tot felul de indicații bunului său prieten, probabil că era un lucru obișnuit deja, cu privire la tipărirea câtorva lucrări ale sale (*Mitul reintegrării. Insula lui Euthanasius*), spunându-i foarte precis cum anume să se implice în rezolvarea acestor chestiuni. Corespondența dintre Noica și Eliade duce la apariția numărului 3 din revista *Zalmoxis*, menită să facă cunoscut peste hotare filonul bogat al credințelor și tradițiilor poporului român. Foarte preocupat de opera sa, Eliade îi dă indicații lui Noica nu facă extrase din articolul său¹⁷. Poate e un lucru surprinzător pentru ca în acest timp Eliade să scrie și să ceară publicarea unei lucrări despre dictatorul Salazar, dar apariția unei astfel de lucrări de „popularizare” a liderului portughez în țară a făcut posibilă publicarea câtorva cărți despre români în Portugalia¹⁸. La corectarea acestei monografii lucrează și Noica, rugat de Eliade care credea a început să uite să mai scrie în românește: „te rog pe tine, ca un bun prieten și un scriitor cu simț al limbii, să revizuești manuscrisul, pieptănând frazele prea bolnăvicioase, [...] făcând din această carte ceva care să semene cu cartea unui scriitor român”¹⁹. În concluzie, atât Eliade, din străinătate, cât și Noica, din țară, se străduiau să dea culturii române o importanță europeană, atât *Zalmoxis*, cât și monografia despre Salazar fiind în primul rând publicații de „propagandă, științifică și culturală pe care cred că suntem

¹⁴ M. Eliade, *Europa, Asia, America... Corespondență*, ediție îngrijită de Mircea Handoca, volumul II, Editura Humanitas, București, 2004, p. 361.

¹⁵ Ibidem, pp. 359-360.

¹⁶ Ibidem, p. 351.

¹⁷ Ibidem, pp. 357 și 359.

¹⁸ Este vorba, cu siguranță, de lucrările *Salazar și revoluția din Portugalia*, reeditată la Ed. Scara, București, 2002, respectiv *Os Romanos, latinos do Oriente*, publicată la Lisabona în 1946.

¹⁹ Eliade, *Europa, Asia, America...*, p. 356.

obligăți și, mai ales avem posibilitatea de a o face", „pentru o acțiune de refacere a prestigiului neamului nostru”²⁰.

Lupta interioară a lui Eliade exilat mai degrabă spiritual decât în realitate contrastează cu viața plină de realizări familiale și profesionale ale prietenului său, Noica. În ianuarie 1942 se naște Răzvan și peste doi ani, Dina. Are o activitate intensă publicând articole în diferite reviste, înființând “Cercul Nae Ionescu”, proiectând mai multe lucrări, între care editarea cursurilor universitare ale lui Ionescu, împreună cu Mircea Vulcănescu, dar și a unei reviste, intitulată *Izvoare de filosofie* (1942-1943) la care participă cu articole și Eliade. Cu același nume ar vrea să “boteze” o tipografie menită a publica texte filosofice, lucru care îl încântă pe Eliade, totuși sceptic cu privire la rentabilitatea ei²¹.

În 1943 Noica a candidat la un examen de ocupare a unui post universitar, acela de conferențiar la catedra de Filozofia istoriei și culturii. Drept contracandidați Noica i-a avut pe Eliade și pe Ion Zamfirescu. Noica a anexat dosarului prezentat comisiei de examinare o declarație de intenție în care spune că: “Vă rog totodată a lua act de faptul că înțeleg să mă retrag din concurs în caz că sa prezintă d-l Mircea Eliade”, prin aceasta arătându-și sprijinul și admirația pentru prietenul său din Portugalia, pe care, în spatele criticilor pe care i le aducea, îl admira profund. Bineînțeles că Eliade nu s-a prezentat la concurs, dar Noica a fost respins, pentru că “nu are lucrări de specialitate”, după cum au declarat trei dintre cei cinci membri ai comisiei²².

Comunismul

În țară situația se înrăutățește pentru Noica după pierderea războiului, mai ales că el a ales să nu emigreze. Din 1946, după ce tatăl său moare, trebuie să se îngrijească de soarta și averea familiei, nemaigăsind prea mult timp pentru activitatea sa filosofică decât prin intermediul unor întâlniri private organizate de cele mai multe ori la el acasă, care au început să fie privite curând de noul regim ca adunări reacționare.

Preluarea puterii de către comuniști în 6 martie 1945 îl determină pe Eliade să se răzgândească privind întoarcerea sa atât de dorită acasă, mai ales că atitudinea lui anti-marxistă era binecunoscută încă din anii '30, așa că după ce și soția îi moare într-un sanatoriu din Portugalia, pleacă la Paris unde se stabilește pentru următorii 11 ani, ținând cursuri la Ecole Pratique și apoi la Sorbona și publicând articole științifice în reviste de specialitate. El înțelesese că epoca libertății culturale din România era sfârșită. Noica era, ca de obicei, mai optimist și îl încurajează pe prietenul său din exil, într-o scrisoare pe care Eliade o numește “admirabilă”, în urma citirii ei regăsindu-se, “purificat, înălțat, îmbogățit”. Noica îi scrisese că “e marele nostru privilegiu de necăpătuiți, de neajunși pe plan spiritual, să putem spune: *viața mea începe mâine*”²³. Lucrurile se înrăutățesc repede, căci o altă scrisoare, trimisă după cinci luni are alt ton: “Vorbindu-mi de paralizia totală a activității intelectuale în România, adaugă: “Încep să înțeleg că societatea românească a trăit și trăiește prin poussé-uri;

²⁰ Ibidem, p. 355.

²¹ Ibidem, p. 362.

²² Marin Diaconu notează acest lucru într-un comentariu reproduș în volumul *Moartea omului de mâine – publicistică III*, ed. cit., p 404. Acesta reproduce un articol publicat tot de el, *Contribuții documentare [... Pagini dintr-un concurs*, apărut în *Jurnalul literar*, an IX, nr. 21-24, noiembrie-decembrie 1998, p. 5.

²³ M. Eliade amintește de această scrisoare primită de la Noica pe 16 februarie 1947 în *Jurnal*, vol. I (1941 – 1969), ediție îngrijită de Mircea Handoca, Editura Humanitas, București, 204, p. 108.

principalul e să ne păstrăm intacti pentru cel viitor. Mă gândesc cât de privilegiați suntem că ne-am putut împlini culturalicește. Și cât de utili vom putea fi!²⁴” Optimist ca de obicei, Noica întrevedea chiar și în cele mai grele căderea comunismului și se pregătea pentru momentul când generația sa va fi răspunzătoare de evoluția culturală din România.

Încă din această perioadă Noica începe să fie urmărit ca unul ce a avut un trecut legionar și din mai 1949 autoritățile comuniste îi impun domiciliu obligatoriu la Câmpulung-Muscel, destul de departe de București pentru a nu mai putea face nimic. El continuă însă atât întâlnirile filozofice pe care le ținea și în ultimii ani de ședere în București, cât și corespondența sa cu Eliade, chiar dacă toate articolele, scrisorile, volumele pe care acesta le trimitea erau cercetate minuțios, așa cum reiese din dosarul său de urmărire, publicat de curând.

Ultima scrisoare păstrată ce datează dinaintea detenției lui Noica e scrisă de Eliade acestuia prin 1957-1958, deși e trimisă abia prin 1973: În ea, acesta afirmă că ultimele rânduri trimise l-au introdus, încântându-l, în universul unui Noica ajuns la vârsta deplinății spirituale: “Maturitatea ta (dar când ai fost tu altfel? În orice caz, nu la Spiru Haret). îndrăzneala cu care te rotești peste sisteme și istorii, optimismul tău (singurul în care mă recunosc), imensa ta generozitate față de oameni, de ideologii, de naufragii? Aș fi fost fericit să aflu că ai rămas același (Nu-mi scriai tu, peste țări și mări, în 1930, că spiritului îi repugnă imobilitatea?). Dar cum să-ți exprim surprinderea și încântarea cu care am descoperit că ți-ai însușit dimensiuni noi, fără ca totuși să fi renunțat la tot ce-ai avut și ți-ai făurit tu de când ne cunoaștem?”²⁵

După ce Constantin Noica primește de la Eliade romanul *La foret interdite* și de la Emil Cioran, *La Tentation d'exister* și trimite fragmente din proiectatele *Povestiri despre Hegel*, considerat a fi conspirat împotriva ordinii sociale și a fi spionat în favoarea Franței, corespondând cu “trădătorul” Emil Cioran²⁶, este arestat și condamnat, executând la Jilava 6 din cei 25 de ani de închisoare, fiind eliberat în august 1964. Alături de el vor fi arestați toți participanții la seminariile private, “conspiraționiste”, pe care le organiza la Câmpulung, între care Nicu Steinhardt, Sergiu Al-George, Păstorel Teodoreanu, Arșavir Acterian, Alecu Paleologu, Constantin Pillat, cunoscuți la proces sub numele de “lotul mistico-legionar Noica-Pillat”, compus din 23 de persoane. Atmosfera de la proces și din închisoare e descrisă de Nicu Steinhardt în *Jurnalul fericirii*: până și acestea se transformaseră în sesiuni de prelegeri, întrerupte din când în când de ședințe umilitoare “servite” de tortionari²⁷. Noica nu

²⁴ ibidem, pp. 116-117 (15 iulie 1947).

²⁵ M. Eliade, *Europa, Asia, America...*, pp. 362-363.

²⁶ Dan Cătănuș (coord.), *Intelectuali români în arhivele comunismului*, Editura Nemira, București, 2006, pp. 68, 244 sq., 337 sq.

²⁷ M. Eliade notează în *Jurnalul său* (ed. cit., vol. II, p. 130), atunci când se întâlnește cu Sergiu Al-George la Chicago, în 1973, următoarele: „Știam că socotește (Sergiu Al-George, n. n.) *Foret interdite* drept opera mea cea mai importantă și cel mai bun roman românesc. Pentru că a citit traducerea franceză, prin 1955-1956, a fost condamnat și a făcut cinci ani și jumătate de închisoare. De altfel, pentru aceleași motive au fost condamnați Vladimir Streinu [...] și Nicu Steinhardt și Dinu Pillat. Toți au fost inculpați în procesul lui Dinu Noica. (Nu mai însemn alte amănunte asupra acestui proces, care va rămâne în istoria culturii românești moderne ca un foarte trist și întunecat capitol. Îmi închipui că măcar unii dintre cei condamnați și-au scris amintirile – și că aceste documente vor reuși să fie salvate”

pare a fi regretat acești ani de aspră detenție, incomparabilă cu cea a lui Eliade de la Miercurea Ciuc. În 1972, când Noica îl întâlnește pe Eliade la Paris, îi spune că "acei ani au fost cei mai fericiți din viața lui, mai ales anii petrecuți într-o celulă, singur, fără nici o carte, fără o foaie de hârtie și un creion..." "Tot timpul era al meu! Îmi spune. Puteam medita pe îndelete, fără grabă; puteam gândi la tot ceea ce citisem până atunci. Așa am parcurs întreaga istorie a filosofiei occidentale, de la presocratici la Husserl..."²⁸

Libertatea ideilor

Nu mult după eliberarea sa, Noica este angajat cercetător principal la Centru de Logică al Academiei Române. Autoritățile încercau o nouă tactic, aceea de a-și subordona intelectualitatea până atunci asuprită și, în această nouă postură intervine o oarecare liberalizare. Noica începe să publice din nou articole în reviste, ba are și acces la unele publicații din străinătate. Bineînțeles, corespondența cu Eliade, care fusese parțial reabilitat în țară, este reluată cu intermitențe. Acesta se bucură că îi poate citi articolele din *România Literară*, care îl "fascinează" și speră ca toate articolele lui Noica vor fi strânse într-un volum, lucru care se și întâmplă în 1970, când apare *Rostirea filosofică românească*. Eliade începe să îi trimită din ultimele publicații ale sale, ba chiar și prima parte din *Amintiri*, cerându-i, așa cum făcea și în anii '30, să-i facă observațiile de rigoare atunci când ar fi cazul²⁹. Citind aceste *Amintiri*, Noica comentează emoționat în *Jurnalul de idei* evoluția lui Eliade (pe care deseori o va numi aventură spirituală), care a trecut de la substanțe la plante, insecte, literatură, filosofie, religii, care l-au purtat spre arhetipurile istoriei³⁰. Această observație va fi folosită de el mai târziu, când va publica în 1983 un articol intitulat „Cei șapte pași ai lui Buddha”, în fapt o biografie a prietenului său aflat pe atunci la Chicago.

În cadrul acestei libertăți de mișcare din țară, Eliade așteaptă momentul reîntâlnirii cu vechiul său prieten. Încă din 1969 Noica era invitat să participe la Paris la colocviul organizat de Pierre Emmanuel, dar autoritățile de la București nu îi eliberează pașaport decât în 1972, pentru a-și revedea copiii și prima soție. Așa se face că revederea celor doi are loc la Paris, între 23 iunie și 2 iulie.

Eliade descrie plin de entuziasm întâlnirea care a avut loc la Paris: „După-amiază Dinu Noica vine să mă vadă și stăm de vorbă trei ceasuri. Ce-aș putea însemna mai întâi?... Totul mi se pare extraordinar: faptul că ne reîntâlnim după treizeci de ani: că îl gășesc neschimbat, adică tot atât de optimist, de încrezător în viață, în „Istorie”, deși această mult prețuită „Istorie” l-a ținut vreo zece ani în temniță...” E minunat de viziunea noiciană asupra românilor, schimbată profund de anii detenției, unde a descoperit că „numai în temniță ies la iveală virtuțile fiecărui individ, ignorate sau minimalizate până atunci” și că valoarea morală a acestora a fost o adevărată revelație. Noica rămâne încrezător asupra posibilității creatoare a culturii românești, cu tot scepticismul lui Eliade, care se întreabă ce filozofie originală poate apărea „într-o cultură controlată de cenzură”³¹. Noica îi propune prietenului său o colaborare culturală între exil și regimul din țară, mai precis e vorba despre Institutul Oriental proiectat pentru a evidenția calitatea României de liant între Orient și Occident și a scoate cultura noastră de sub blestemul „culturilor mici” încă înainte de război, idee care însă

²⁸ Ibidem, p. 67.

²⁹ M. Eliade, *Europa, Asia, America...*, p. 364 și 377.

³⁰ C. Noica, *Jurnal de idei*, II, 273.

³¹ M. Eliade, *Jurnal* II, pp. 66-69.

nu e privită cu același entuziasm de Eliade, cu siguranță pentru că regimul comunist nu ar permite ca totul să se realizeze după dorința sa.

În *Jurnalul de idei* Noica face câteva referiri la această întâlnire, dar, în stilul-i caracteristic, reținut. Eliade e „delirant” în prima zi a revederii, notează el, iar toată perioada din închisoare, pe care mai mulți i-au cerut să le-o detalieze, o descrie cu o oarecare degajare și fără implicații politice, pe care le refuză de mai multe ori. În 30 iunie notează laconic faptul că a reușit să discute cu Eliade *esențialul*, iar în ultima zi, când se pregătea de plecare, își permite un comentariu „mai larg” la adresa lui: „*E extraordinar și neschimbat, deși undeva slăbit, ca și Emil Cioran socializat, pe pământ...*”³²

În urma plecării lui Noica, Eliade și prietenii săi parizieni rămași sub puternica impresie a revederii prietenului de o viață, încearcă să „dezlege” enigmele: „*Un singur lucru este sigur: C. N. a izbutit să „asimileze” experiența închisorii, adică să se împace și să-i găsească o justificare; a ieșit din această tragică încercare mai adâncit, mai împlinit. Și, mai ales, hotărât să accepte condițiile istorice ale României de azi și deci să-și concentreze activitatea și creația în acele sectoare care sunt tolerate. Într-un cuvânt, Dinu, care a înțeles atât de bine filozofia lui Hegel, acceptă „Istoria” – știind că oricare altă decizie l-ar conduce la tăcere, sterilitate sau nevroză*”³³. Scriindu-i lui Noica în august, îi spune vădit emoționat că totul parcă a fost un vis din care cu greu se poate trezi și că are certitudinea unei revederi cât de curând. Chiar îi face o subtilă aluzie la posibilitatea de a părăsi definitiv țara, pentru a conferența în apus, spunându-i că îl așteaptă „oriunde s-ar hotărî să colinde”³⁴. Bineînțeles că Noica nu dorește acest lucru, pentru că, așa cum spusese de mai multe ori, voia să se îplinească din punct de vedere cultural în țară. El revine cu propunerea înființării Institutului Oriental la București, cerându-i lui Eliade să accepte funcția de director, dar Eliade spune că de o „colaborare” nu se poate, „*ea implicând condiții inexistente și irealizabile în viitorul apropiat [...] Voi, cei de acolo, obișnuiți cu noile structuri, veți ști cum să-l transformați într-un instrument valabil de muncă și creație*”³⁵. Totuși, nu exclude posibilitatea de a face câteva sugestii, așa că îl primește pe Sergiu Al-George la Chicago, pe 15 septembrie 1973. Printre altele, acum își explică tăcerea sa și a lui Cioran în legătură cu procesele celor rămași în țară și închiși de comuniști ani buni: „*fiind considerați „fasciști”, protestele noastre, al lui Cioran și al meu, i-ar fi meritat: ar fi fost interpretate ca o confirmare indirectă a „reacționarismului” lor*”³⁶. Cu siguranță că protestul lui ar fi meritat și celor din țară, care ar fi fost oprimați și după eliberare, cât și lui Eliade, care nu ar mai fi fost publicat la noi deloc. Dealtfel, existau perioade în care Eliade „dispărea” din revistele culturale și după liberalizarea din 1964. Astfel, între 1970-1972 orice referire la el în articole sau publicații erau interzise. Eliade se plânga că a greșit alcătuindu-și toate operele literare în românește, fiind condamnat la uitare în țară, pentru că e interzis³⁷. Dar și Noica a „dispărut” în 1972, pentru scurt timp însă, publicând în 1973 *Creație și frumos în rostirea*

³² C. Noica, *Jurnal de idei*, pp. 180, 184 (IV, 83-92).

³³ M. Eliade, *Jurnal II*, p. 69.

³⁴ M. Eliade, *Europa, Asia, America...*, p. 379.

³⁵ Ibidem, p. 381.

³⁶ M. Eliade, *Jurnal II*, p. 131.

³⁷ M. Eliade se plânga că este de multe ori răstălmăcit și scrierile sale sunt prezentate în altă lumină decât intenționa el, într-o scrisoare adresată lui Noica în aprilie 1971 (*Europa, Asia, America...* II, p. 372).

românească, iar în 1975, *Eminescu sau Gânduri despre omul deplin al culturii românești*, pe care Eliade o laudă, spunând că fi „revelează adevărata dimensiune a lui Eminescu”

Anii '70 pot fi pe drept cuvânt considerați anii de glorie ai celor doi mari români (ca să ne exprimăm după un limbaj azi în uz) care în această perioadă și la începutul deceniului următor au publicat operele care i-au consacrat. Noica reușește să-și publice în 1976 *Despărțirea de Goethe*, într-o nouă formă, vechiul manuscris fiind pierdut prin 1970. În 1978 *Sentimentul românesc al ființei*, iar în 1981 - *Devenirea întru ființă*. Eliade începe să își publice, din 1976, *Histoire des croyances et des idées religieuses*. Încercând o abordare exhaustivă a fenomenului religios. De multe ori Noica îl acuza că ridică religiile tribale la același rang cu marile religii ale lumii, ceea ce nu este corect, însă după apariția primului volum, acesta scrie în *Jurnalul de idei* că Mircea Eliade s-a vrut și a reușit să-și aroge funcția planetară, el nemaifiind cetățeanul unei lumi, ci al planetei, făcând aceasta cu universalul concret, nu cu cel abstract. Prin opera lui acesta devine „mijlocitor între noi și noi înșine, între Est și Vest, între Occident și lumea a treia, literatură și mit, modern și primitiv, civilizație și spirit.”³⁸ Mai pe larg despre aceste lucruri, Noica scrie un articol în *Săptămâna Culturală*, intitulat *Adevăratul înțeles al sacrului*, în care compară pe Hegel, la care totul e real și rațional, cu Eliade, care întrevide în tot ceea ce e profan sacrul camuflat³⁹. Dacă Frazer scria în celebra sa *Golden Bough* că nimic nu are sens, el afirmă și demonstrează că totul are sens. Hegel așază lucrurile în dreptatea sa, pe când Eliade face dreptate în lucruri așa cum sunt ele, fără a fonda o nouă religie sau a sistematiza arhetipurile și simbolismele. Găsește înțelegere pentru toate religiile și ridică toate la sens și sacralitate. Funcția omului de cultură Mircea Eliade, mai notează Noica elogios, este aceea de a reda sănătate culturii occidentale cufundate pre mult în raționalism sec și de aceea este asemenea lui Parsifal în lumea de azi, spunând cuvântul potrivit pentru așezarea lucrurilor. „Dincolo de lumea terifiată de cataclisme, inventariază și semnifică totul. Omul trebuie să se regenereze dinăuntru, reamintindu-și platonician „timpul acela”. Nu uitarea, ci recunoașterea, pietatea, respectul...”⁴⁰

³⁸ C. Noica, *Jurnal de idei* V, 97 și 320. Această apreciere nu exclude critica, amintită de Eliade într-o scrisoare din 17 iulie 1978, care spune că Noica se aștepta la o filosofie a religiilor, nu la un „manual” (*Eurpa, Asia, America...*, p. 404), dar și de Gabriel Liiceanu, în *Jurnalul de la Păltiniș*, care surprinde mirarea lui Noica în acțiunea eliadiană de „a se îndura de orice practică fachirică” și a o ridica la rang de valoare religioasă universală (ediția a III-a, Humanitas, 1996, pp. 59 și 124).

³⁹ M. Eliade este măgulit de acest articol și într-o scrisoare adresată în 12 iulie 1975 îi spune lui Noica: „Nu credeam că e posibil să spui atât de mult și atât de profund în câteva pagini. Ai situat încercările mele de a descifra creațiile spirituale ale lumilor arhaice și tradiționale așa cum n-a făcut-o nimeni până acum, așa cum eu însumi, în cele mai optimiste momente nu aș îndrăzni să o fac [...]. Inutil să-ți mulțumesc, să-ți spun cât sunt de recunoscător. Am impresia că judecata ta planază atât de sus, încât aproape nu mai e vorba de mine” - *Europa, Asia, America...*, p. 391.

⁴⁰ C. Noica, *Adevăratul înțeles al sacrului* articol în *Săptămâna Culturală* din 5 decembrie 1975, republicat de Mircea Handoca în „*Dosarul Eliade*”, vol. IX, Editura Curtea Veche, București, 2004, pp. 93-98. În *Jurnalul de la Păltiniș* Gabriel Liiceanu însă spune că Noica nu era întru totul satisfăcut de această viziune a lui Eliade, care caută sacrul peste tot, dar riscă să vadă în orice mărunțiș o revelație a sacrului, riscând dezintegrarea acestuia, dând exemplu parafraza la ultimul capitol al volumului I din *Istoria credințelor și ideilor*

Ieșind la pensie, în 1975, Constantin Noica decide să părăsească Bucureștiul în căutarea liniștii. În cele din urmă se mută la Păltiniș, într-o cameră dintr-una din cabanele turistice de aici. Din Păltiniș mai pleacă doar de câteva ori pe an, pentru puține zile. Noica va da ființă în cămăruța sărăcăcioasă unei școli de filosofie după un program propriu, lipsit de regulile academice în uz, fiind aproape de îndeplinirea dorinței sale, exprimată prin celebrele cuvinte: "Visez o școală în care să nu se predea, la drept vorbind, nimic". Visul acestei școli a elitelor românești îl bântuia pe Noica de mai multă vreme, iar eșuarea proiectatului Institut Oriental îl face să se gândească la "cantonamentul" geniilor. În *Jurnalul de la Păltiniș*, Gabriel Liiceanu amintește de mai multe ori de această idee a lui Noica, ca în loc să-l convingă pe Eliade în țară, așa cum îi cereau autoritățile, să descopere pe cele 22 de genii din cele 22 de milioane de români care să intre în acest "cantonament" și, bine pregătiți, să aducă primul premiu Nobel pentru România⁴¹.

Prin 1976 Maitreyi, vizitată de Sergiu Al-George, trimite lui Eliade replica la romanul arhicunoscut, cu titlul "It does not die" și în 1978 vine în România pentru a-și publica romanul, ajutată de Noica, entuziasmat de idee: "Ce interesant să dispundem de două versiuni ale aceleiași pasiuni, scrise la patruzeci de ani diferență", ar fi spus el⁴². Eliade nu era deloc încântat de ideea traducerii românești, spunând că această carte nu îl "fletează"⁴³.

Apoteoza

Eliade continuă să îi trimită și la Păltiniș lui Noica diferite lucrări publicate de el peste hotare, chiar dacă acestea nu ajungeau întotdeauna, așa cum dorea. Aici este comentat împreună cu "elevii" școlii, Gabriel Liiceanu, Andrei Pleșu și uneori Sorin Vieru nu de puține ori. Pe lângă critica sacrului cu exemplul binecunoscut al "autobuzului care merge la Eleusis", Noica nu uită să afirme că Eliade a fost întotdeauna "ca o cutie cu surprize". Spunea mai mereu banalități, "ca apoi să trântescă o idee cu care îi cucerea pe toți..." În afară de aceasta, mai amintește și de acea "daimonie" a scrisului care se vede foarte bine și în cele două volume ale *Jurnalului* eliadian: sărea de la literatură la istoria religiilor și invers, oprindu-se, de exemplu, din *Șamanism* pentru a scrie *La forêt interdite*. Criticilor aduse de ucenicii săi persoanei și operei lui Eliade, Noica le răspunde împăciuitor: "Eliade are un egoism cu deschidere: din împlinirea lui profită toți [...] Atât Eliade și Cioran și-au obținut ideile până la 30 de ani. Au avut un start mai bun decât mine. Eu mi-am simțit începutul bun după 40 de ani. În orice caz, sper că te-ai convins, cu ocazia asta, cine e omul și cât de mare e. Nu ne mai compara: avem alte destine. Gândește-te la ce-ai fi făcut, cu proiectele lui, o dată rămas aici. Ce s-ar fi făcut fără bibliotecă? Eu m-am mulțumit cu clasicii mei..."⁴⁴

Citirea *Despărțirii de Goethe* (tipărită în 1976) de către Eliade îl determină pe acesta să spună într-o scrisoare lui Noica faptul că nimeni nu ar fi scris și cântărit atât de bine o astfel de lucrare. Bucuria era cu atât mai mare cu cât prin 1970 Noica suferise foarte mult pentru pierderea primei versiuni. De același entuziasm dă dovadă Eliade și după citirea

---

religioase, intitulat „Autobuzul care merge la Eleusis” „Așa nu merge!”, ar fi spus Noica. (*Jurnalul de la Păltiniș*, ed. cit., p. 59).

⁴¹ Gabriel Liiceanu, *Jurnalul de la Păltiniș*, ed. cit., pp. 60 și 207. Există și o înregistrare în care Noica vorbește despre „*Cei 22 sau despre cultura de performanță*”, editată pe CD-ul 3 *poeme filozofice către S.*, Humanitas Multimedia, București, 2003.

⁴² M. Eliade, *Jurnal II*, p. 324-325.

⁴³ M. Eliade, *Europa, Asia, America...*, pp. 397-398.

⁴⁴ Gabriel Liiceanu, *Jurnalul de la Păltiniș*, ed. cit., pp. 60-64.

comentariului la *Tinerețe fără bătrânețe...*, despre care scrie că e deosebit de profund și nu poate fi tradus din românește decât cu mare greutate, aceeași problemă întâmpinându-se și în traducerea în franceză a operelor filosofice ale lui Blaga⁴⁵. Prin 1978 nu uită să amintească de *Sentimentul românesc al ființei*, desemnată drept "cartea care mi-a plăcut și m-a tulburat cel mai mult din tot ce am citi în ultimii ani."⁴⁶ Noica citește această scrisoare în compania "elevilor" săi veniți la Păltiniș, Liiceanu notând întristat: "În final, Eliade îl întreabă cu irresponsabilă candoare pe Noica "de ce nu-și pregătește o ediție franceză a Sentimentului românesc", ca și cum asta ar depinde de dorința și voința lui Noica"⁴⁷. Prin 1980 Eliade întreabă pe Noica de ce nu mai apare *Despărțirea de Goethe* în germană și îl sfătuiește să își traducă singur *Ontologia* în franceză⁴⁸. Toate aceste "sfaturi" ne-ar putea face să ne întrebăm de ce Eliade și Cioran nu s-au ocupat de editarea operelor lui Noica în Vest, dar acest lucru îl reproșa celor doi chiar filosoful de la Păltiniș. Eliade dă același răspuns pe care l-a dat înainte și lui Al-George: intervențiile sale ar fi făcut să aibă de suferit tot Noica în țară.

Noica a înțeles ca nimeni altul viziunea eliadiană asupra lumii și a Istoriei, alcătuind un articol în care face o analiză revelatoare a vieții de cercetător a prietenului său de la Chicago. *Cei șapte pași ai lui Buddha* ne face să înțelegem că "la fel cum un trib (*Uitoto*) muncea pentru a putea dansa, Mircea Eliade, după ce a muncit o viață, dansează în cultura timpului nostru"și, deși plecat în lume, nu a părăsit cultura română, dar nu mai este omul unei culturi, ci *homo planetarius*, care valorifică toate culturile, chiar și pe cele neluate în seamă de altele, căutând să stăpânească în bibliografie totul, ca un "secretar" al spiritului. Noica compară cele șapte etape ale aventurii spiritual eliadiene, de la studiul naturii, al chimiei, biologiei, în anii copilăriei și până la identificarea sacrului, "ultimul termen al setei de concret și de ființă", cu cei șapte pași ai lui Buddha în drumul său spre atingerea Absolutului. Mircea Eliade, conchide Noica, "a găsit spațiul sacru aici, pe un pământ care va trece, dar unde s-au rostit cuvinte care nu vor trece"⁴⁹.

Nici în 1981 speranța revenirii în țară a lui Eliade și înființarea Institutului Oriental nu îl părăsise pe Noica, acesta cerându-i prietenului său amănunte despre cum ar trebui să funcționeze institutul fără acesta și despre un proiectat nou număr al revistei *Zalmoxis*. "Nu-ți cer să vii (dacă *Electrele de acolo nu te lasă*) nici măcar pentru trei zile spre a obține ce a obținut pentru țară Palade. Îți cerem să-ți salvezi destinul tău cărturăresc aici, unde, spre deosebire de neantul occidental, vei supraviețui."⁵⁰ Această speranță este însă spulberată de Eliade, care dă detalii despre ce catedre ar trebui să aibă institutul, despre sensul acestuia, dar îi cere să "reînvieze" *Zalmoxis* cu Al-George (Care moare însă în decembrie, același an), el putând fi menționat ca "fondator". Despre venirea în țară nici nu mai amintește, mai ales că în 1979 fusese președintele asociației care cerea eliberarea părintelui Gheorghe Calciu-Dumitreasa.

⁴⁵ M. Eliade, *Europa, Asia, America...*, pp. 401-402.

⁴⁶ Ibidem, p. 406.

⁴⁷ Gabriel Liiceanu, *Jurnalul de la Păltiniș*, ed.cit., pp. 76-77.

⁴⁸ M. Eliade, *Europa, Asia, America...*, p. 410. Totuși, într-o scrisoare din 5 august 1982 îi cere permisiunea de a încerca el publicarea în franceză „a cărții tale filosofice perfecte” printr-o recomandare la editura franceză Payot (p. 417).

⁴⁹ C. Noica, *Cei șapte pași ai lui Buddha*, în *Viața Românească*, nr. 5, mai 1983, republicat în volumul *Istoricitate și eternitate*, ed. cit., pp. 227-242.

⁵⁰ M. Eliade, *Europa, Asia, America...*, pp. 412-414.

O întâlnire (ultima) dintre Noica și Eliade are loc tot la Paris, în apartamentul lui din Piața Charles Dullin, pe 21 iunie 1985. Pe lângă proiectarea publicării în franceză la Payot a operei lui Blaga și proiectul comun al lui Noica și Handoca de a publica articolele din liceu ale lui Eliade, precum și viitorul *Roman al adolescentului miop*, accentuarea represiunii din țară pare a fi principal subiect. "Dinu, pare-se, e deprimat de ceea ce se întâmplă în țară și îi e teamă că însăși cultura românească ar putea fi anulată"⁵¹. Se pare că optimismul lui Noica cu privire la România – țară a lui "ar fi să fie" din punct de vedere cultural⁵² slăbise și toate încercările sale de a promova cultura română, cu riscul de a fi văzut drept un colaborator al regimului comunist din țară începuseră să-și piardă tăria de odinioară.

Ultimele scrisori eliadiene către prietenul lui din Păltiniș detaliază preocupările sale în a-și expedia arhivele și cărțile către Academia Română și bibliotecile românești din Chicago, presimțindu-și parcă iminenta trecere. Aceasta vine poate și mai devreme decât credea el, în urma durerii suferite din cauza incendiului din biroul său (decembrie 1985), din care nu și-a mai revenit. În 1987 Noica publica un articol în *Viața Românească* în care spunea că "Cel mai anistoric în aparență, a sfârșit prin a fi cel mai actual istoricește" prin faptul că opera sa a mijlocit între Occident și Orient, între materie și spirit, visând ca țara noastră să fie aceea care leagă cele două lumi culturale. "Întreaga învățătură a lui Eliade s-ar putea tălmăci în vorba românească: "trebuie să ai ceva sfânt", chiar totul. De aici nu se desprind vorbele lui Malraux, ci răspunderea pentru un veac care se sperie de urmările propriei nesăbuițe", iar într-un altul, adresat "către cititorul tânăr", completează, spunând: "Mircea Eliade nu atrăit sub nici un privilegiu sau îndemn. Ci a privit în jurul său la propriu [...] și a început să citească astfel în Cartea cea Mare a Lumii..."⁵³

Eliade părăsește lumea aceasta, așa cum spunea și Noica, în pași de dans, fără să părăsească însă cultura timpului nostru, fiind chiar mai actual astăzi ca acum douăzeci de ani.

Nu după multă vreme Noica își urmează prietenul în eternitate. Episodul cu soarelele, relatat într-o formă plină de lirism în *Jurnalul de la Păltiniș*, ne este cunoscut tuturor și nu mai trebuie amintit aici. Un alt soarece a încercat să îl răpească memoriei pe Noica și mai stăruie și azi să roadă prin publicații, dorind să impună un Noica vinovat la început de legionarism, iar apoi de celălalt păcat, colaboraționismul cu regimul. Numai că uriașii trec mai departe, neluând în seamă soarecii.

*

* *

Prietenia dintre Constantin Noica, dincolo de „*Dragă Mircea*”, „*Dragă Dimule*”, „*Te îmbrățișez cu dor de frate*”, formule epistolare ce pot fi interpretate drept stereotipii, stă dincolo de scrisori și articole păstrate și adunate în colecții. Ceea ce îi unește în veșnicie este setea lor profundă de cultură și patriotismul cu care au luptat pentru cauza culturii românești, spre a o transfigura dintr-o „cultură mică” într-una universală, chiar cu prețul de a fi acuzați de posteritate drept legionari, fascist, antisemit (Eliade), colaboraționist (Noica) și eventual,

⁵¹ M. Eliade, *Jurnal II*, pp. 525 sq.

⁵² C. Noica, *Jurnal de idei*, VI, 390.

⁵³ Ambele articole au apărut în *Viața Românească*, nr. 1, ianuarie 1987, republicate de Mircea Handoca în antologia *Constantin Noica - Istoricitate și Eternitate*, ed. cit., pp. 242-247.

după dorința unora, de a fi puși la index. Amândoi au văzut și au visat la o Românie care, neinteresantă geografic sau politic, după cum notează în *Jurnalul de idei* Noica, să fie „un pod între Orient și Occident. Dacă ne asemănăm atât de mult cu «orientalii» nu este pentru că ne-am «turcit», ci pentru că în România, ca și în sud-estul Europei și în Asia întreagă, geniul creativității de tip neolitic s-a păstrat pînă mai deunăzi. Nu este vorba de a ne întoarce în trecut, ci de a cunoaște mai bine și a înțelege elementele de unitate ale Orientului și ale Europei”, după cum scrie Eliade într-o epistolă adresată prietenului său de o viață.

Visul lor este pe cale să devină realitate, în urma Congresului Internațional al Religiilor care a avut loc la București în septembrie 2006, printr-o proiectată înființare a unei catedre de Istoria Religiilor la Universitatea din București. Dacă lucrul nu se va întâmpla acum, înseamnă că Noica a avut dreptate încă o dată: suntem condamnați la poussé-uri culturale. Să sperăm că toată zbaterea lor de o viață va fi încununată de succesul de atîta vreme așteptat al unei culturi noi într-o țară a lui “ar fi să fie”.